

Anadolu Halk Sanatları ve Yazma Baskı Sanatı: Bedri Rahmi Eyüboğlu¹

Hatice Akbaş Demir

Özet

Anadolu Halk sanatları, toplum içinde varoluş süreciyle olgunlaşıp zamanla toplumun yapısıyla birlikte sürekli değişim gösteren unsurlardır. Bu değişimden etkilenen sanatçılar, eserlerine kültürel öğeleri aktararak toplumun yapısını incelerken geçmişten günümüze gelen estetik anlayış ve sentezini karşımıza çıkarmaktadır. Bu çalışmada, Anadolu kültüründen etkilenen ve eserlerinde bu kültürel öğeleri sıklıkla kullanan sanatçılara yer verilerek Türk Halk Sanatları arasında önemli bir yere sahip olan yazma baskı sanatını ve kültürel unsurların tanıtılmasına katkı sağlayan Bedri Rahmi Eyüboğlu ile eserleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Anadolu Halk Sanatı, Yazma Baskı, Bedri Rahmi Eyüboğlu*

Anatolian Folk Arts and Head Scarf Printing Art: Bedri Rahmi Eyüboğlu

ABSTRACT

Anatolian Folk arts are elements that mature through the process of existence in society and constantly change over time along with the structure of society. Influenced by this change, artists present their aesthetic understanding and synthesis from the past to the present while studying the structure of society by transferring cultural elements to their works. In this study, Bedri Rahmi Eyüboğlu and his works, which are influenced by Anatolian culture and contribute to the promotion of writing print art and cultural elements that have an important place among Turkish Folk Arts by including artists who often use these cultural elements in their works will be discussed.

Keywords: *Anatolian Folk Art, Head Scarf Printing, Bedri Rahmi Eyüboğlu*

¹Adıyaman Üniversitesi, GSF Resim Bölümü, Araştırma Görevlisi; hdemir@adiyaman.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-0815-6336

Geliş Tarihi: 31 Ekim 2021, Kabul Tarihi: 07 Ağustos 2022

DOI: 10.17932/IAU.SANAT.2015.015/sanat_v08i16002

GİRİŞ

Tarihin her çağında insanlar arasında karşılıklı alışveriş ve etkilenmeler olmuştur. Bu etkilenmeler sanat alanına da yansımıştır. Uygarlıklarla sanat biçimleri, gelenekselliklerini koruyarak karakterlerini sürdürerek kendi özgün biçimlerini güçlendirip geliştirmişlerdir (Tansuğ, 1988:21). Modelini kültürel yapıdan alan yüzyıllardır süregelen kültürel öğelerin harmanlandığı semboller sanata dönüşmüş ulusların en belirgin kimliği haline gelmiştir. Bir ulusun var olabilmesi ve dünyaya kendini kabul ettirebilmesi için kültürel değerlerini bilinçli olarak yaşatıp geliştirmesi gerekmektedir (Önder, 1973:7). Bu bağlamda kültürel bilinç ile dil, din, sanat zenginliği bir bütün olarak düşünülebilir.

Halk kültüründen etkilenecek özgün eserler ortaya çıkaran sanatçılar arasında Malik Aksel, Turgut Zaim, Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nuri Abaş ve Erol Akyaş gibi sanatçılarımız yer almaktadır. Bu sanatçılar, eserlerinde farklı bakış açısıyla ortaya koydukları özgün eserlerle geleneksel halk kültürü açısından benzer özellikler taşımaktadır.

Merkezi Hititlere kadar dayandığı bilinen yazmacılık sanatı, İstanbul, Tokat, Elazığ ve Bartın yörelerinde varlığını kabul ettirmiştir. Kalemle başlayıp kalıpla oluşturulan yazmacılık tekniği, akıcı bir kompozisyon özelliğiyle, kalıpla basılıp renkli kısımları fırça ile boyanan ve tahta üzerine oyulan kalıplarla yapılarak uygulanmaktadır.

Anadolu kültürel belleğinin önemli isimlerinden biri olan Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Türk sanatına önemli katkıları olmuştur. Halk ruhunun görsel imgeye dönüştüğü sembollerini yazma baskı sanatında büyük bir ustalikle yansıtmıştır.

1.Anadolu Halk Sanatları

Bir coğrafyada din, iklim değişikliği, yaşam şekli oluşurken kendine has estetik anlayışıyla birlikte toplumda ustadan çırağa aktarılan sanata halk sanatı denilmektedir. Bu halk sanatında kendine has estetik anlayışı, insanlığın geliştirmiş olduğu ortak hareketlerden etkilenecek geliştirildiği gözlemlenmektedir. Geleneksel kültürde kendine özgülük, ne kadar baskın olursa bu etki aynı oranda azalmaktadır. Bir toplumu diğerinden ayıran temel özellik farklılıklar bütünüdür (Yılmaz, 2018:15). Türk sanatına bakıldığında bulunduğu yöreye, iklime, geleneklere ve zamana göre gelişen, halkın yaşadığı yere göre giyim şekilleri, nakış uygulamaları gibi kültürel farklılıkları olduğu görülmektedir.

Halk sanatı üzerinde en önemli etkileri olan çalışmaların başında çeyiz eşyaları geldiği gibi çiçek motifleri de akla gelmelidir. Bu çiçek motiflerinden birçok manalar çıkarılabilir (Aksel, 2010:147). Çiçek motifleri Anadolu ruhunun ve içsel yaşamının sembollerle anlatımıdır. Modelini derin bir yaşamışlıktan alan çiçek motifleri zamanla sembolik anlam kazanmış halk tarafından da içselleştirilmiştir. Halk resimlerindeki her bir çiçek motifinin bir manasının olduğu gibi birer öyküsünün olduğu bilinmektedir. Aksel (2010:182)'e göre; halk sanatı, kendi varlığını gerçeklerden uzaklaştırmakla ortaya koymaktadır, görünenler, bilinenler dahi gerçekten uzaklaşmakla belirtilmektedir. Şekillerin doğruluğu üzerinde durulmaz ve bu benzerlik şüphesi dolayısıyla şekillerin üzerine adları yazılıp bu gelenek halk resminin bir özelliği sayılmaktadır.

Kaynağını halk kültüründen alan halk resmi, estetik anlayışı ile birlikte geleneksel

yöntemlerle uygulanan kâğıt, ahşap, cam gibi farklı alanlarda kullanılan özgün karakterlere sahip olan bir resim türüdür. Halk resimleri, zengin bir folklor zeminiyle beslenerek anlatımcı ve süslemeci özellikler taşımaktadır. 19. yüzyıla kadar ülkemizde sanat eğitimi almayan kişiler tarafından varlıklarını sürdürdükleri bilinmektedir (Nas, 2016: 96). Anadolu kültürünün bir yansıması olarak görülen resimler, zamanın süzgecinden geçirildiği kültürel tortulardır. Anadolu söylemlerinden karşımıza çıkan imgeler, çağdaş sanat açısından önemli bir zenginlik sunmaktadır.

Halk resimlerini, “kitaplara yapılan hikâye ve masal resimleri, kahve ve dükkânlara asılan levha halindeki toplumsal ve tarihi konulu resimler, Karagöz resimleri, tılsım resimleri, dini resimler, yazı şeklinde olan resimler” olarak sıralandırabiliriz (Arseven, 1956: 317).

Kitaplarda yer alan halk resimleri, taş baskı olarak hazırlanmıştır. Yapılan resimlerin hemen altında tasvir edilerek anlatılmaktadır. Dini kitaplarda yer alan resimlerde hayal zenginliği ile çizilen resimler yer almaktadır. “Cennet, Cehennem, Kevser Havuzu, İsrail’in Suru, Mekke veya Medine resimleri, Peygamberlerin yüzlerinin gösterilmeden çizildiği resimler, kiliselerin duvarlarındaki resimler, İncil sahnelerinin yer aldığı tasvirler, Müslüman olanların beyaz, kâfir olanların ise siyah resmedildiği dini kitap resimlerinde işlenen konulardır” (Aydoğan, 2019:14-15). En çok ilgi gören Halk resimlerini yazı resimleri oluşturmaktadır. Çiçek motifleri ile süslemeler yer almaktadır. Cam altı resimlerinde Şahmeran figürlerine ve birçok mitolojik betimlemelere rastlanmaktadır (Resim 1). Ayrıca Anadolu’da dokunmuş olan halı, kilim ve seccadelerde soyut resimlere yer verilmektedir.

Resim 1. Şahmeran, Tavus Kuşu ve Gemi Tasvirli Cam Altı, Aynur Ocak Koleksiyonu (Nas, 2016: 105).

Anadolu halk kültürüne eserlerinde yer veren sanatçılardan birisi olan Malik Aksel, halk resimleri üzerine yapılan araştırmalara öncülük etmekle beraber, halk resmini çeşitli yönleriyle anlatan eserler ortaya çıkarmıştır (Resim 2). Malik Aksel, Anadolu kültürüne yönelik Anadolu Halk Resimleri, Sanat ve Folklor, Türklerde Dini Resimler adlı kitapları yazmıştır.

Resim 2. Malik Aksel, 'Halı Dokuyanlar', 1938, (Yılmaz, 2018: 32).

Eserlerinde folklorik unsurları, günlük yaşantıları, kıyafetleri motifler kullanarak kendine özgü tekniklerle eserler ortaya çıkaran Turgut Zaim, Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nuri Abaç ve Erol Akyavaş gibi sanatçılarımız yer almaktadır. Halk sanatını, köy halkının yapmış olduğu nakışlara yönelik çalışmaları ve kilim sanatında yer alan yerel unsurları ön plana çıkararak eserlerinde sıklıkla çalışmışlardır. Aynı zamanda batının etkisinden uzak, geleneksel tasvir anlayışı doğrultusunda eserler üretmişlerdir (Yılmaz,2018: 36).

Geleneksel Türk sanatlarının biçim ve renk duyarlılığını yaşatan Turgut Zaim, minyatür düzenlemeleri ve köylü nakışlarını birçok yerli unsurlarla eserlerine yansıtmıştır (Tansuğ, 1996: 165). Köylü ve göçerlere ait sahneleri (Resim 3), Türk minyatür resminin kompozisyon anlayışı eserlerinde görülmektedir.

Resim 3. Turgut Zaim, Poster Haline Getirilmiş Karma Çalışmalar, (Yılmaz, 2018: 38).

Nuri Abaç, eserlerinde kültürel değerlerle insan varlığının temelindeki özü kendine özgü geleneksel anlatım biçimiyle yansıtmıştır. Ortaoyunu, Karagöz ve halk oyunları (Resim 4) araştırmalarının yoğun olduğu dönemde geleneksel konulara öncelikli olarak yer vermiştir (Yılmaz,2018: 39).

Erol Akyavaş, çalışmalarında hat ve minyatüre ait öğeleri ön plana çıkararak geleneksel bir anlatım biçimine yer vermiştir (Sönmez, 2010: 53) (Resim 5).

Resim 5. Erol Akyavaş, 'Horozlu Soyut Düzenleme', Litografi Miraçname Serisi, 65x55 cm, (1987), (Yılmaz, 2018: 41).

2. Yazma Baskı Sanatı

Türk toplumunun kültürel deneyimleri ve yaşamında kullandıkları materyallere özel bir anlam yüklenmiş ve unutulmaya yüz tutmuş kültürel öğelerin sanat açısından önemli etkileri olmuştur. Yazma baskı sanatı, Türk halk sanatında önemli bir yere sahiptir. Türk halk sanatları içerisinde yer alan yazma baskı sanatı; başörtüsü, yazma, sofra bezi, yemeni, peşkir, bohça, yorgan yüzü, namaz örtüsü gibi eşyalarla hayatın önemli bir parçası olarak yer aldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2018: 61).

Yazma baskı sanatı, ülkemizde en iyi örnekleriyle XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul yazmaları olarak kendini göstermiştir. Daha sonra Anadolu'da gelişerek Türk halkının kendine özgü sanat anlayışıyla birlikte varlığını kabul ettirmiştir (Kaya, 1988: 31). Yazma baskı sanatı, daha çok İstanbul, Tokat, Elâzığ ve Bartın yörelerinde uygu-

Resim 4. Nuri Abaç, 'Gemi', Tual Üzerine Yağlı Boya, (1989), (Yılmaz, 2018: 39).

Türk hikayeleri ve kültüründen esinlenerek sembolik stilize çizimlerle oluşturulduğu görülmektedir (Yılmaz, 2018: 61). Yazma Baskı alanında yapılan araştırmalara göre yazmacılık sanatının merkezinin Orta Anadolu'da Tokat yöresinde Hitit'lere kadar dayandığı bilinmektedir (Kaya, 1988: 32).

Yazmacılık tekniği, öncelikli olarak kalemle başlayıp daha sonra kalıba çevrilmesiyle bilinmekte, bu teknikte kalem olarak kullanılan aracın sanatçının yazı yazar gibi büyük bir ustalıklarla kullandığı fırçasıdır. Yazmacılığın adı 'yazmak' fiilinden gelmektedir.

Yazmacılık, a) kalem işi yazma, b) kalıp kalem yazma, c) kalıpla yazma teknikleri olarak üç gruba ayrılmaktadır.

a) Kalem işi yazma: Günümüzde çok rastlanmamaktadır, bu tür yazmalar incelendiğinde kompozisyonlarındaki akıcılığıyla bu tür yazmaları tanıyabilmek mümkündür. Eskiden Boğaziçi'nde yapılan yazmalar genellikle kalem işi yazmalar olarak bilinmektedir.

Resim 6. Yazma Baskı Örneği, (Kaya: 1988: 32).

b) Kalıp kalemle yazmalar: Konturlar kalıpla basıldıktan sonra desendeki renkli kısımlar fırça ile boyanmaktadır. Eski İstanbul yazmaları daha çok bu tür baskı tekniği ile basılmışlardır.

c) Kalıpla yapılan yazmalar: Tahta üzerine oyulan kalıplarla desenlendirilerek yapılan yazmalardır. Kalıplar, önce siyah kontur olarak basılıp, desendeki diğer renklerin baskısı yine kalıpla yapılmaktadır (Resim 6-7). Günümüzde de devam eden yazma baskı sanatında tamamen bu teknik uygulanmaktadır (Kaya, 1988: 33).

3. Bedri Rahmi Eyüboğlu

Türk sanatının büyük ustalarından olan Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1911 Görele doğumludur. 1927 yılından itibaren Resim öğretmenliği yapan Eyüboğlu, çağdaş resim sanatının gelişimine büyük katkı sağlayarak gelecek kuşakların yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Sanatçı kişiliğinin yanı sıra, 10'lar Grubu ve sanat eğitimcisi kişiliği ile ülkemizde çağdaş resim sanatına katkı sağlayan öncülerden birisidir (Aydoğan, 2008: 313).

Resim 7. Günümüz Yazma Baskı Örnekleri, (Yılmaz, 2018: 62)

1940'larda Türk resim sanatında özgün, yöresel ve ulusal birleşimlere ulaşma çabaları görülmektedir. "Türk resmindeki batılaşma süreci ulusallaşma bilinciyle birlikte Türk sanatında kendini gösteren kaynağa dönüş eğilimleri, 1940 sonrası kuşaklarında değişik yöntemler izlemekle beraber temelde aynı olgunun farklı görünüşleridir" (Özsezgin, 1980: 11). Folklorik değerlere sahip olan Anadolu yöresinin sanatçıları birbirlerinden etkilendikleri gözlemlenmiş ve Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun eserleri incelendiğinde ana temalarının çoğunlukla folklorik öğelere ilişkin duygulara yer verdiği görülmektedir (Tansuğ, 1995: 163). Folklorik öğeleri güncel sanat alanına taşıyan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk sanatına zengin bir devinim katmış, toplumun kimliğini simgesel anlamda tasvir etmiştir.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, halk sanatlarından ve süsleme sanatından seçtiği motifleri daha önce denenmemiş çalışmalarını yağlıboya tabloya, mozaik, seramik ve gravüre aktarmıştır. Biçim ve renk yönünden zengin olan Türk süsleme sanatında modern bir çığır açtığı görülmektedir. Çorap, yazma ve kilimde kullanmış olduğu çizgi ve renklerle modern Türk sanatına geniş bir katkıda bulunmuştur (Berk ve Gezer, 1973: 62-63). Halk kültürünü modern sanatla birleştiren Bedri Rahmi Eyüboğlu, yazma motifleri

üzerinde yaptığı araştırmalarla Türk halk sanatına bütünüyle yaklaşma imkânı bularak, renk ve çizgide sadeliği yeni denemelerle elde etmiştir (Yalman, 1951: 7) Resimlerine halk sanatından motifler aktarmakla birlikte uygulama alanında tezgâha dayanan uygulamalar da yapmıştır. Yüzyıllara dayanan yineleme sonucunda varılan arınmışlıkla, halk bezeklerinde: insan, kuş, at, geyik, balık, gemi, bulut, dalga, kemeçe çalan öge, bebeğini emziren anne, kavak ağacı, resimlerine giren canlı veya cansız her şey (Resim 8-9-10-11-12), tezgâha girmeden önce gereksiz ayrıntılardan arındırılıp, taş ve çimento ile işlenebilir, kalıba alınıp beze basılabilir hale getirilerek biçimlendirilmektedir. (Erol, 1984: 106-117).

SONUÇ

Anadolu Halk sanatları, halkın dini, kültürel ve sosyal yaşamına bağlı olarak; yöreye iklimine, geleneklere ve zamana göre kendine özgü farklı temalarla gelişmiştir. Anadolu halk resimleri de özgün estetik anlayışıyla

günlük yaşamdan, halk hikayelerinden yola çıkarak belirli motiflerle, nakışlarla günümüze kadar gelişen çalışmalar ortaya çıkarmışlardır.

Halk sanatı konusunda eserler ortaya çıkaran sanatçılar, geleneksel ve kültürel öğeleri kendi anlatım biçimleriyle batının etkisinden uzak bir şekilde yorumlamışlardır. Malik Aksel, halk resimleri üzerine yapılan araştırmalarla birlikte, halk resmini çeşitli yönleriyle anlatan eserler ortaya çıkarırken Turgut Zaim, geleneksel Türk sanatını eserlerine minyatür düzenlemeleriyle yerli unsuru yansıtmıştır. Nuri Abaç ise eserlerinde kültürel değerlerle insan varlığının temelindeki özü, kendine özgü geleneksel anlatım biçimiyle geliştirmiştir. Erol Akyavaş, geleneksel anlatım biçimini hat ve minyatür üzerinde yorumlamaya çalışmıştır. Anadolu coğrafyasında geleneksel tasvir anlayışını, kendine özgü anlatım biçimleriyle eserlerine yansıtan sanatçılar, halı, kilim ve nakışlara yansıtılan örneklerini resimlerinde yorumlayarak özgün bir anlatım dili geliştirmişlerdir.

Resim 8-9. Bedri Rahmi Eyüboğlu, 'Yazma Baskı Örnekleri', 90x90cm, (Yılmaz,2018:67-68)

Resim 10. Bedri Rahmi Eyüboğlu, 'Geyikli Baskı', (1970) 100x90 cm. (Yılmaz, 2018:69).

Resim 11. Bedri Rahmi Eyüboğlu 'Nar Baskılı Yazma', (1970) 90x90 cm. (Yılmaz, 2018:69).

Türk Halk Sanatları arasında yazma baskı sanatı, önemli bir yere sahip olmakla birlikte kültürel unsurların tanıtılması konusunda çaba harcayan Bedri Rahmi Eyüboğlu, kendine özgü bir üslupla yapmış olduğu yazma baskıları stilize ederek düzenlemelerde bulunmuştur.

Resim 12. Bedri Rahmi Eyüboğlu, 'Balık Motifli Baskı', (1975) 60x60cm. (Yılmaz, 2018:70).

Türk halk kültür öğelerini yeniden yorumlayan Bedri Rahmi Eyüboğlu, sembolist kültürel öğelerle nasıl yüz yüze geldiği ve bunları çalışmalarına yansıttığı görölmektedir. Bunu yaparken estetik gereksinimleri ön plana çıkarmış, modern sanatın istemlerine uygun çalışmalar yapmıştır. Her türlü kültürel deneyimi yazma baskı resimlerine aktaran Bedri Rahmi Eyüboğlu, mistik bir anlam dünyası oluşturmuş ender sanatçılardan birisidir.

KAYNAKÇA

Aydoğan, E.B.(2008). Sanat Eđitiminde Bir Duayen Sanatçı Bedri Rahmi Eyüboğlu Ve 10'lar Grubu Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 312-326.

- Aksel, M. (2010). Anadolu Halk Resimleri, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Arseven, C.E.(1956). Türk Sanatı Tarihi. IV. Fasikül. İstanbul: MEB Yayınları.
- Aydoğmuş, S. (2019). Anadolu Halk Resimleri Figürlerinin Resim Sanatı Açısından İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Resim-İş Eğitimi Bilim Dalı.
- Berk N. Gezer H. (1973). 50 Yılın Türk Resim Ve Heykeli, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erol, T. (1984). Günümüz Türk Resmi Oluşum Sürecinde Bedri Rahmi Eyüboğlu Yetiştirme Koşulları, Sanatçı Kişiliği, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kaya, R. (1988). Türk Yazmacılık Sanatı, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Nas, E. (2016). Türk Camaltı Resminde Eklektik Bir Üslup: Camaltı Resimler, Yıl:28, Sayı: 112.
- Önder, M. (1973). Milli Kültürler ve Türk Kültürü Üzerine, Kültür ve Sanat Dergisi, sayı:1.
- Özsezgin K. (1980). Başlangıcından Bugüne Türk Resim Sanatı, 3. Cilt, İstanbul: Tıglat Basımevi.
- Sönmez, D. (2010). "Erol Akyavaş"; (Ed. Barış Tut) Gelenekten Çağdaş Modern Türk Sanatında Kültürel Bellek, İstanbul: Mas Matbacılık.
- Yılmaz, M.R. (2018). "Cumhuriyet Döneminden Günümüze, Geleneksel Halk Sanatlarımızdan Etkilenen Resim Sanatçılarımız (Bedri Rahmi Eyüboğlu)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görele Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Ve Baskı Anasanat Dalı.
- Tansuğ, S. (1988). Sanatın Görsel Dili. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tansuğ, S. (1995). Resim Sanatının Tarihi, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yalman, T. (1951). Bedri Rahmi Yazma Sergisi, Vatan Mecmuası.